

Т. М. Нераденко**МОЛЮХІВ БУГОР: ДО ПИТАННЯ МУЗЕЄФІКАЦІЇ
ВІДОМОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ**

Подано історію дослідження поселення доби неоліту-єнеоліту (друга половина VI – перша половина IV тис. до н. е.), розташованого в заплаві Тясмину поблизу села Новоселиця на Чигиринщині в Черкаській області. Результати розкопок поселення у 1992 – 2020 рр. дозволяють говорити про існування на Молюховому Бугрі в середині IV тис. до н. е. стаціонарного довготривалого поселення однієї з родових груп дереївських племен, що входили до складу середньостогівської історико-культурної спільності, яке займало усю піщану дюну. Виходячи з аналізу теоретичних можливостей музеєфікації Молюхового Бугра та наявного вітчизняного досвіду щодо подібних археологічних об'єктів, запропоновано варіанти його музеєфікації для подальшого показу українським і закордонним туристам на туристичному шляху Чигирин – Суботів – Медведівка – Холодний Яр. Наводиться наукова реконструкція загального вигляду найпізнішого єнеолітичного поселення, яке існувало на Молюховому Бугрі, зокрема уявний вигляд окремих об'єктів пізньоенеолітичного поселення на Молюховому Бугрі (малюнки І. А. Гілюка за реконструкцією Т. М. Нераденко).

Ключові слова: *Молюхів Бугор, доба неоліту-єнеоліту, музеєфікація, поселення, археологічний об'єкт.*

Молюхів Бугор – поселення доби неоліту-єнеоліту, яке за останнім каліброваним датуванням відноситься до другої половини VI – першої половини IV тис. до н. е., розташовано в заплаві Тясмину поблизу села Новоселиця Чигиринського району. Є відомою археологічною пам'яткою, що має неабияке значення в археології та давній історії Середнього Подніпров'я, України, Східної Європи. Поселення взято на державний облік в Черкаській обласній археологічній інспекції під № 4273 як пам'ятка археології місцевого значення, а його територія віднесена до земель історико-культурного призначення.

Нагадаймо, що поселення було відкрите у 1950 р. О. І. Тереножкіним, у 1955 р. оглянуто Є. Ф. Покровською, у 1955 – 1956 рр. розкопувалось В. М. Даниленком, у 1987 р. оглянуто автором, у 1988 р. – О. М. Титовою та В. Ю. Коєним, з 1992 р. і по сьогодні досліджується автором [1; 2; 3 та ін.]. Результати розкопок та дослідження знайдених матеріалів дозволяють нам не лише зробити певні узагальнюючі висновки, а й запропонувати реконструкцію загального устрою найпізнішого єнеолітичного поселення на Молюховому Бугрі, яке існувало тут, за радіовуглецевим датуванням кісток, у 3650–3550/3500 рр. до н. е. [4, с. 472–473; 5; 6]. Це й має на меті пропонована стаття.

У зв'язку з тим, що поселення знаходиться на туристичному шляху Чигирин – Суботів – Медведівка – Холодний Яр, у нас виникли думки щодо можливості його музеєфікації та показу вітчизняним і зарубіжним туристам. Тим більше, що на території Черкаської області України вже є приклади музеєфікації археологічних об'єктів або створення археологічних скансенів.

Це, насамперед, стоянка первісних мисливців на мамонтів у с. Межиріч Канівського району, де не тільки можна прослухати екскурсію, а й побачити рештки четвертої споруди із кісток мамонтів під захисним павільйоном. Поруч з уже музеєфікованим об'єктом планується створення музейної експозиції, де можна буде ознайомитися з історією дослідження усіх чотирьох споруд стоянки та побачити унікальні археологічні артефакти із їх розкопок. Важливість цієї пам'ятки в давній історії України, а також велика перспективність її використання в туристичній сфері привернули увагу дирекції Національного Шевченківського заповідника, що є гарантією здійснення намічених планів щодо збереження та подальшого розвитку найстарішого музеєфікованого об'єкта Черкащини [8, с. 162–164; фото 1–2].

Окрім неї – трипільський скансен в с. Легедзине, де відтворені за результатами розкопок дво- та одноповерховий трипільські будинки, що слугували житлом і гончарною майстернею для давніх мешканців поселення-гіганта Тальянки у IV – III тис. до н.е. Поруч, на другому поверсі адмінприміщення Державного історико-культурного заповідника «Трипільська культура» створено Музей поселень-гігантів трипільської культури, а ще в планах заповідника – створення такого собі «археологодрому» вздовж траси між селами Тальянки і Легедзине, яка проходить по території поселення-гіганта Тальянки. Відбудова за результатами розкопок розташованих зараз під землею кількох трипільських будинків дасть можливість влаштування тут експериментального туристичного маршруту з можливістю пожити в умовах трипільської культури [9, с. 280–282; фото 3–4].

А ще – павільйон над підмурками кам'яниці на замчищі Богдана Хмельницького в Суботові, де планується відкриття музейної експозиції, центром якої буде саме археологічний об'єкт – кам'яний фундамент башти XVII ст., який вже сьогодні є діючим музеєфікованим об'єктом НІКЗ «Чигирин» (див. фото 5–6). У планах заповідника також: створення музею «Історії Чигиринської фортеці» в башті Петра Дорошенка на Богдановій горі в Чигирині, де розкопані археологами кам'яні стіни нижньої частини пам'ятки сьогодні законсервовані, а над ним реконструйовано уявний вигляд самої башти, але в майбутньому музеї цей унікальний археологічний об'єкт стане частиною музейної експозиції (див. фото 7–8). У планах Чигиринського заповідника – й музеєфікація залишків житла та зовнішнього оборонного валу і рову Мотронинського городища скіфського часу, які відомі також завдяки археологічним розкопкам і відтворення яких на території відомої археологічної пам'ятки, без сумніву, приверне увагу багатьох зацікавлених туристів [10, с. 36–39, 65–67, 80–83; рис. 9–10].

Нарешті, не можна обійти увагою спелеоархеологічний об'єкт – підземне місто Умані, яке являє собою розгалужену систему підземних ходів,

що почали будуватися ще у XVI – XVIII ст., а можливо й раніше – з часів давнього грецького монастиря, що мав печерний комплекс, подібний до Києво-Печерської Лаври. Сьогодні підземелля Умані, які за дослідженнями науковців мають до 40 пунктів дійсного і вірогідного розташування підземних споруд, входять до складу історико-архітектурного заповідника «Стара Умань». Відомо, що з 2016 р. в Умані почали організовувати екскурсії підземеллями Василянського монастиря, які, щоправда, проводить чернець. В ході екскурсії, яка стає туристичною родзинкою Умані, туристи дізнаються про життя ченців і отців-василіан, відвідують 250-річні келії і трапезні монастиря [9, с. 310–311; фото 11–12].

Фото 1–2. Четверте житло та захисний павільйон на Межиріцькій стоянці

Фото 3–4. Розкопки трипільських будинків та їх відтворення в Легедзинському скансені

Фото 5–6. Фундаменти кам'яниці та захисний павільйон над ними на замчищі Богдана Хмельницького в Суботові

Фото 7–8. Стіни і башта Петра Дорошенка Чигиринської фортеці після розкопок та її відбудова в Чигирині

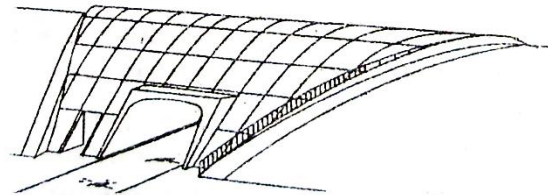
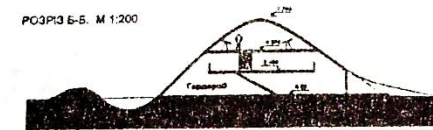

Фото 9–10. Розріз валу Мотронинського городища скіфського часу в Холодному Яру та проект його музеєфікації

Фото 11–12. Уманські підземелля та екскурсія в них у м. Умані

Ми не раз відвідували названі об'єкти і вважаємо, що музеєфіковане неолітичне поселення на Молухового Бугра було б не менш цікавим для вітчизняних та іноземних туристів, широкої аудиторії школярів, студентів, пересічних громадян. Далі розглянемо теоретичні і практичні можливості музеєфікації цієї відомої і цікавої археологічної пам'ятки України.

Щодо теоретичних можливостей музеєфікації Молухового Бугра – так. По-перше, сьогодні ми вже маємо загальну картину устрою пізньонеолітичного поселення з великою долею вірогідності, і відтворити його на місцевості буде не так уже й важко. По-друге, поселення розташовано в 500 метрах від одного із найважливіших туристичних шляхів не лише Чигиринщини, а й Черкащини,

який з'єднує Чигирин – Суботів – Холодний Яр. А отже, зацікавити туристів новою атракцією, що лежить на легкодоступному туристичному маршруті – було б лише справою налагодження інформаційного простору та певного часу. Для прикладу наведемо «Зерноленд», який починав свою екскурсійну діяльність зі школярів навколишніх сіл, а зараз є знаним закладом і цікавим для різних вікових груп туристів об'єктом відвідання по всій Черкащині й в Україні.

Щодо практичної можливості музеєфікації Молухового Бугра, як не прикро це визнавати, – ні. Адже створення навіть невеликого археологічного скансену на місце стародавнього поселення сьогодні, на наш погляд, можливо двома основними шляхами.

Перший полягає у включенні пам'ятки до складу державного пам'яткоохоронного закладу, в даному випадку – до Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», до якого вже входять 6 археологічних пам'яток. Далі – вилучення території пам'ятки із державного землекористування, включення відтворення пам'ятки в уже затверджений Генеральний план розвитку заповідника, забезпечення державного фінансування на виготовлення відповідної документації та проведення робіт на місцевості, здійснення заходів щодо його збереження та функціонування. І це не рахуючи кільканадцяти проміжних етапів. Знаємо не на словах усю складність цієї процедури, адже наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. ми працювали над створення Чигиринського заповідника, а у 1995 – 1997 рр. – заступником його директора по науковій роботі. А враховуючи ще і відсутність зацікавленості адміністрації заповідника у взятті до складу закладу Молухового Бугра, хоч і унікальної археологічної пам'ятки регіону, цей шлях вважаємо маловірогідним і нездійсненим в найближчому майбутньому.

Другий шлях можливої музеєфікації Молухового Бугра полягає у взятті в оренду або купівлі ділянки землі, на якій розміщено поселення, з метою відбудови на ній об'єкту історико-культурної спадщини і створенні приватного скансену «Молухів Бугор». Зараз якраз ця ділянка виставлена Чигиринською ОТГ для здачі в оренду на 49 років з метою сільськогосподарського використання, хоча, будучи віднесеною до земель історико-культурного призначення, територія пам'ятки повинна бути захищеною від цього. Отже, недосконалість сучасного Земельного законодавства України та специфіка перехідного етапу на ринку продажу землі в нашій державі робить цей шлях вельми утрудненим з юридичною точки зору. До того ж він має для нас, як ініціатора та організатора справи, ще й невирішену матеріальну складову, яка за відсутністю необхідних коштів, стане значним гальмом у просуванні справи до кінцевої мети. Звичайно, можна пошукати багатого спонсора, але деякі наші кроки в цьому напрямку засвідчують, що другий шлях музеєфікації Молухового Бугра є ще менш вірогідним, аніж перший. Отже, і тут ми маємо лише теоретичні можливості, а щодо практичного їх втілення в життя – постає багато запитань, на які поки що немає відповідей. А як було б добре – ось так же, як у Межирічах, Легедзиному, Чигирині, Суботові чи Умані, зустріти туристів на Молуховому Бугрі, і не лише розповісти їм про цю унікальну пам'ятку, її визначне місце в неоліті та енеоліті України, демонструючи

найцікавіші знахідки – гостродонний посуд, глиняну пластинку, крем'яні знаряддя праці, перші мідні вироби, а й показати в натурі, яким було найпізніше енеолітичне поселення на Молуховому Бугрі, де саме його мешканці тримали свійську худобу, в яких житлах мешкали, в яких господарських ямах зберігали запаси продуктів, на яких вогнищах готували їжу і випалювали свій посуд, як задобрювали своїх мисливських богів перед виходом на полювання... І все це, зауважте, – в первозданних умовах Українського Лісостепу з мальовничою заплавою Тясмину, духмяним різнотрав'ям, невеликими дібровами листяних дерев, що дає чудові можливості для доброго відпочинку туристів!

Але життя не закінчується, і, можливо, в майбутньому наша ідея знайде реальні шляхи для втілення. Тож сьогодні пропонуємо вашій увазі, шановні читачі, наукову реконструкцію загального вигляду найпізнішого енеолітичного поселення, яке існувало на Молуховому Бугрі у 3650–3550/3500 рр. до н.е.

Поселення займало усю територію піщаної дюни. Його мешканці оточили центральну підвищену частину поселення «ровом», який переривався в кількох місцях. На півдні існував головний вхід на поселення, біля якого знаходилася культова споруда із двох пар рогів зубра, що мали сліди вогню. На заході існував вихід до річки, де виявлено систему «стовпів», яка була, скоріше за все, залишками певної дерев'яної конструкції на зразок настилу, що робив зручним підхід до води, де, можливо, стояли човни – основний засіб пересування в річищі Дніпра того часу. На сході такі «стовпи» не зафіксовані, тому, скоріше за все, тут знаходився вільний вихід до води, де могли поїти свійську худобу.

Територія всередині «рову» була поділена ще одним відрізком «рову» на дві частини, який також переривався, створюючи перехід для з'єднання цих частин. Вірогідно, ця підвищена центральна частина поселення була скотним двором, де мешканці поселення тримали своє свійське стадо. За це нібито свідчить й відсутність тут будь-яких слідів житлових споруд, а енеолітичні господарські ями, знайдені тут, могли відноситися до більш раннього енеолітичного періоду. Оскільки утримання різних видів свійської худоби на одній ділянці було маловірогідним, то «рів» посередині разом з іншими дерев'яними перегородками міг поділяти її на кілька загонів для різних видів свійських тварин – коней, великої та дрібної худоби, птахів тощо. Оперізуючий «рів» захищав свійських тварин від весняних паводків, небажаного виходу у заболочену низину та загибелі у навколишніх водах. Викиди з «рову», вірогідно, створювали також невеликий вал, на якому, можливо, стояла додаткова огорожа на зразок дерев'яного типу.

Окрім захисної функції, «рів» виконував роль господарської ями, куди мешканці поселення викидали розбитий посуд, зламані знаряддя, кістки тварин, ін.

Один відрізок «рову» прямував на північ поселення з поступовим поворотом на північний схід. Приблизно за 20 м від оперізуючого «рову» він проходив посередині великого житлово-господарського комплексу, поділяючи його на дві частину – західну і східну, що з'єднувалися трьома містками: одним широким на 9-ти «стовпах» та двома вузькими на 4–5-ти «стовпах» (Рис. 1).

У східній частині комплексу, поруч з великим містком знаходилася, вірогідно, господарська споруда на зразок навісу для зберігання сіна. Оскільки це була низинна частина поселення, і заплавні води могли підходити близько до комплексу, особливо у період весняних паводків, її підлога була устелена товстими (до 28–30 см в діаметрі) дерев'яними колодами. Поруч знаходилася доволі велика купа білої глини, накрита шкірою чи очеретом, який залишив сліди у вигляді темно-коричневої ламаної лінії. Та і сама споруда мала певне накриття, рівне або нахилене, яке трималося на тонших (12–15 см в діаметрі) колодах, що залишили тут вертикальні сліди та темно-коричневі смуги від покрівлі, що рухнула і з часом згнила (рис. 2).

Від цієї комори вздовж «рову» знаходилася певна дерев'яна конструкція шириною більше півметра, яка трималася на невеликих «стовпах», вкопаних під нею. Можливо, це був дерев'яний настил, який тягнувся до заглибленої на 50 см у материк споруди розмірами 130x170 см на зразок невеликої клуні, яка мала, скоріше за все, господарське призначення та призначалася для зберігання знарядь праці або інших припасів. Або ж ця дерев'яна конструкція, розташована чітко вздовж «рову», укріплювала його стінку від осипання (рис. 3).

За 4–5 метрів на схід від цієї споруди знаходилися три господарські ями, які мали звичайні підокруглі форми та розміри (в діаметрі 80–90 см на рівні передматерика). Незвичайним було те, що навколо цих ям знаходилися вертикальні «стовпи». Можливо, ці «стовпи» укріплювали стінки ям, що знаходилися у м'якому піщаному ґрунті. Але могли й вкопуватися навколо ям з метою закриття ям зверху певним накриттям, плетеним із підручних матеріалів (гілок, рогами, очерету тощо). Раніше ми пояснювали їх гігієнічними та безпековими міркуваннями, але, вірогідніше, ці ями з накриттям слугували для збереження запасів продуктів харчування (рис. 4).

У західній частині, зразу за «ровом», знаходилася невелика ділянка розмірами близько 30 м², яка не мала ні відкритих вогнищ, з яких попіл носили до «рову», ні господарських ям, ні інших слідів життєдіяльності, окрім культурного шару, що мав великий вміст попелу та невелику насиченість знахідками. Але в профілі північної стінки цієї ділянки за трьома смугами попелу зафіксовано існування трьох періодів в житті комплексу.

За цією ділянкою, на різній відстані (від 1 до 6 м) на захід від «рову» розміщувалися 6 відкритих вогнищ, які фіксувалися за міцним шаром попелу та перепаленим шаром вохристого піску під ними. Усі вогнища мали видовжені форми: але три з них знаходилися на глибині приблизно -95/100 – -123/128 см, а три залягали нижче, на глибині -118/120 – -130/135 см. Між цими вогнищами виявлено 10 господарських ям, які мали звичайні підокруглі та підовальні форми та, як і вогнища, розміщувалися на різних глибинах від денної поверхні: їх дно зафіксовано на глибині від -110/115 см до -192/195 см від сучасної поверхні. Різна глибина залягання відкритих вогнищ та господарських ям біля них може свідчити про різний час їх існування у рамках північного житлово-господарського комплексу. Пропоную уявний вигляд цієї частини комплексу на рівні 3-х верхніх відкритих вогнищ та 4-х господарських ям поруч із ними (рис. 5).

До північного житлово-господарського комплексу належать також три заглиблені на -60–70 см в материк споруди підовальної форми розмірами 2,0 x 2,5 м, 1,70 x 2,0 м і 1,60 x 1,80 м. Вони виявлені приблизно за 6 метрів на південь від межі з попелом, поруч з ними знаходилися господарські ями. Можливо, у даному випадку маємо справу із невеликими заглибними житловими спорудами на зразок куреня, що мали відносно рівну підлогу, майже вертикальні стінки в материк та конічні стелі із легких дерев'яних матеріалів – гілок, кори, ін. А значна відстань від відкритих вогнищ північного комплексу має розумне пояснення з точки зору безпеки: адже вогонь у вогнищах, скоріше за все, підтримували постійно, і розміщення поруч з ними житлових споруд із легкозаймистих дерев'яних матеріалів було небезпечним для життя мешканців поселення (рис. 6).

Отже, результати розкопок поселення у 1992 – 2020 рр. дозволяють говорити про існування на Молюховому Бугрі в середині IV тис. до н. е. стаціонарного довготривалого поселення однієї із родових груп дереївських племен, що входили до складу середньостогівської історико-культурної спільності, яке займало усю піщану дюну. В центральній підвищеній частині розміщувався скотний двір, оточений «ровом». На півночі від нього знаходився житлово-господарський комплекс, розділений ще одним відрізком «рову» на дві частини: східну – господарську, де розміщувалися невеликі легкі споруди і ями, головним призначенням яких було зберігання глини, що йшла на виготовлення посуду, припасів води, їжі, т.п.; західну – житлово-господарську, де розміщувалися відкриті вогнища та господарські ями біля них, а між ними і скотним двором знаходилися легкі куренеподібні житлові споруди.

На рисунках 1–6 запропоновано уявний вигляд окремих об'єктів пізньоенеолітичного поселення на Молюховому Бугрі (малюнки І. А. Гилюка за реконструкцією Т. М. Нераденко).

Рис. 1. Молюхів Бугор: «рів» та містки через нього, один на 9-ти, два – на 4-5-ти стовпах

Рис. 2. Молюхів Бугор: господарська споруда з колодами на підлозі і купа глини на схід від «рову»

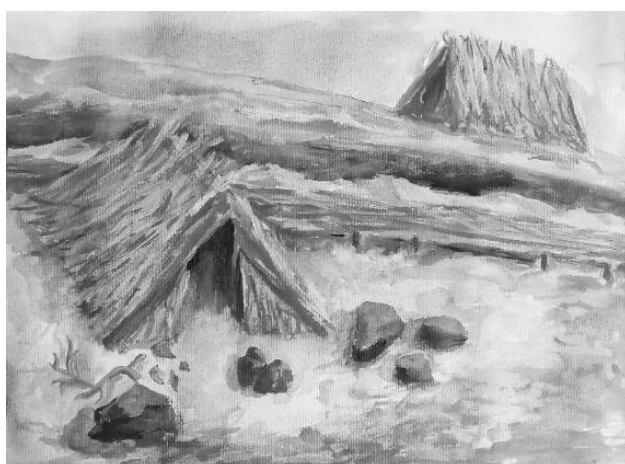

Рис. 3. Молюхів Бугор: господарська комора і дерев'яний настил вздовж «рову»

Рис. 4. Молюхів Бугор: господарські ями з накриттям на схід від «рову»

Рис. 5. Молюхів Бугор: відкриті вогнища та господарські ями поруч на захід від «рову»

Рис. 6. Молюхів Бугор: куренеподібні заглиблені житла на захід від «рову»

Список використаних джерел

1. Нераденко Т. М. Кераміка Молюхова Бугра. Археологічні дослідження на Черкащині. Черкаси: Сіяч, 1995. С. 33–42.
2. Нераденко Т. М. Підсумки дослідження Молюхова Бугра у 1992–2005 рр. // Чигиринщина: історія і сьогодення: матеріали наук.-практ. конф. Черкаси: Вертикаль, 2006. С. 29–36.
3. Нераденко Т. М. Результати польового археологічного дослідження Молюхового Бугра у 1992–2013 рр. // Чигиринщина: історія і сьогодення: матеріали VI наук.-практ. конф. (9–10 листоп. 2017 р.) / упоряд. Я. Л. Діденко та ін. Черкаси: видавець Кандич С. Г., 2017. С. 7–11.
4. Нераденко Тетяна. Молюхів Бугор: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 505 с.

5. Нераденко Т. М., Попов М. М., Гилюк І. А. До реконструкції житлово-господарського комплексу на північній околиці енеолітичного поселення Молюхів Бугор // Чигиринщина: історія і сьогодення: матеріали VII наук.-практ. конф. (21–22 листоп. 2019 р.). Черкаси: видавець Кандич С. Г., 2019. С. 22–25.
6. Нераденко Т. Н., Попов М. М., Гилюк И. А. К вопросу о реконструкции жилищно-хозяйственного комплекса на северной окраине энеолитического поселения Молюхов Бугор в Среднем Поднепровьи // Северный Кавказ в историческом и археологическом измерениях: доклады и сообщения 23-го Междунар. семинара Кавказоведческой Школы В. Б. Виноградова. Армавир; Ставрополь: Дизайн-студия Б, 2020. С. 99–104.
7. Нераденко Т. Дослідження житлово-господарського комплексу на північній околиці поселення Молюхів Бугор // АДУ 2019 / гол. ред. Ю. В. Болтрик. Київ: ІА НАНУ, 2020. С. 342–344.
8. Нераденко Т. (авт.-упоряд.). Історія, культура і природа Черкащини на туристичних маршрутах регіону. Перша частина. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 204 с.
9. Нераденко Т. Правобережна Черкащина: туристично-краєзнавчий потенціал: краєзнавче наук.-попул. вид. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 498 с.
10. Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»: історія, сьогодення, майбуття. Черкаси, 2002, С. 77–89.

References

1. Neradenko T. M. Ceramics of Moliukhiv Buhor. Archaeological research in Cherkasy region. Cherkasy: Siyach, 1995. P. 33–42.
2. Neradenko T. M. Results of the study of Moliukhiv Buhor in 1992–2005 // Chyhyryn region: history and present: materials of sci.-pract. conf. Cherkasy: Vertical, 2006. P. 29–36.
3. Neradenko T. M. Results of field archaeological research of Moliukhiv Buhor in 1992–2013 // Chyhyryn region: history and present: materials of VI sci.-pract. conf. (Nov. 9–10, 2017) / comp. Ya. L. Didenko et al. Cherkasy: publisher Kandich S.G., 2017. P. 7–11.
4. Neradenko Tetiana. Moliukhiv Buhor: monograph. Cherkasy: publisher Chabanenko Yu. A., 2017. 505 p.
5. Neradenko T. M., Popov M. M., Gilyuk I. A. To the reconstruction of housing and economic complex on the northern outskirts of the Eneolithic settlement Moliukhiv Buhor // Chyhyryn region: history and present: materials of VII sci.-pract. conf. (Nov. 21–22, 2019). Cherkasy: publisher Kandich S. G., 2019. P. 22–25.
6. Neradenko T. N., Popov M. M., Gilyuk I. A. On the question of reconstruction of the housing complex on the northern outskirts of the Eneolithic settlement Molyukhov Bugor in the Middle Dnieper // North Caucasus in historical and archaeological dimensions: reports of 23rd Int.. seminar of the Caucasian School of V. B. Vinogradov. Armavir; Stavropol: Design Studio B, 2020. P. 99–104.
7. Neradenko T. Research of housing and economic complex on the northern outskirts of the settlement Moliukhiv Buhor // ADU 2019 / ch. ed. J. W. Boltrick. Kyiv: IA NASU, 2020. P. 342–344.

8. Neradenko Tetiana (author-compiler). History, culture and nature of Cherkasy region on tourist routes of the region. The first part. Cherkasy: publisher Chabanenko Yu. A., 2014. 204 p.
9. Neradenko Tetiana. Right-bank Cherkasy region: tourist and local lore potential: local lore sci.-popular edition. Cherkasy: publisher Chabanenko Yu. A., 2018. 498 p.
10. National Historical and Cultural Reserve "Chyhyryn": History, present, future. Cherkasy, 2002, pp. 77–89.

Tetiana Neradenko

Moliukhiv Buhor: on the matter of museification of the famous archaeological monument of Ukraine

The history of the Neolithic-Eneolithic settlement (second half of the 6th – first half of the 4th millennium BC), located in the Tyasmin floodplain near the village of Novoselytsia in Chyhyryn district of Cherkasy region, is presented. The results of excavations of the settlement in 1992–2020 allow us to speak about the existence on Moliukhiv Buhor in the middle of the 4th millennium BC of stationary long-term settlement of one of the tribal groups of the Dereiv tribes, which were part of the Middle Stog historical and cultural community, that occupied the entire sand dune. Based on the analysis of theoretical possibilities of museification of Moliukhiv Buhor and available domestic experience on similar archeological objects, variants of its museification for further display to Ukrainian and foreign tourists on the tourist route Chyhyryn – Subotiv – Medvedivka – Kholodny Yar are offered. The scientific reconstruction of the general appearance of the latest Eneolithic settlement that existed on Moliukhiv Buhor, in particular the imaginary view of some objects of the Late Eneolithic settlement on Moliukhiv Buhor (drawings by I. A. Gilyuk for the reconstruction by T. M. Neradenko), is given.

Keywords: Moliukhiv Buhor, Neolithic-Eneolithic period, museification, settlement, archeological object.